

rému nechýba istá odvaha, keď sa precízne a jasne snaží o historickú interpretáciu danej problematiky s plným a jasným zdôraznením dialektickomaterialistických východísk pre formuláciu a riešenie axiologických otázok.

Konstruktívna časť jej práce, kvantitatívne pomerne nenáročná, však mnohé otázky len anticipuje a ich riešenie naznačuje, čo však nie je v roz-

pore s pôvodným autorkiným zámerom. Ostáva nám veriť, že tento potenciálny prínos pre axiologickú problematiku marxisticko-leninskej filozofie nadobudne čoskoro aktuálnu podobu a naša filozofická obec sa zoznámi s novou autorkinou prácou, ktorá dá odpoveď na mnohé, dosiaľ iba naznačené problémy.

Alexandra Šmidkeová

O PROBLÉME ČLOVEKA V SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ FILOZOFII

Ličnosť v XX. storočí. Red. M. B. Mitin. Izd. „Mysl“, Moskva 1979, 260 s.

Súčastou kritického vyrovnávania sa s buržoáznou filozofiou 20. stor. je marxisticko-leninská analýza a kritika koncepcií človeka, vytvorených v posledných desaťročiach rozličnými prúdmi súčasného idealizmu, ktoré svojráznym spôsobom reagujú na postavenie individua v buržoáznej spoločnosti. V marxistickej filozofickej literatúre z tejto oblasti sú dobré známe práce autorov Grigorijana, Tavrizian, Kuzminy, Davydova a i. K nim sa tematicky, aj svojím významom priraduje kolektívna monografia sovietskych autorov pod vedením akademika M. B. Mitina *Osobnosť v XX. storočí*.

Cieľom predloženej práce je podľa autorov „nielen podať charakteristiku vedúcich svetonázorových orientácií, ale ukázať tiež ich reálne fungovania v spoločenskom vedomí, vplyv na súčasnú politickú prax“. (s. 5) Tohoto cieľu sa podriaďuje aj výber štúdií, predstavujúcich jednotlivé kapitoly: 1. Problém človeka v súčasnej buržoáznej filozofii (M. B. Mitin), 2. Človek v systéme štátnomonopolistickej organizácie (P. P. Gajdenko), 3. Osobnosť a kultúra v epoche krachu buržoázneho humanizmu (Ju. N. Davydov,), 4. Osobnosť v sociálnych utó-

piách buržoázneho sveta (P. S. Gurevič), 5. Problém osobnosti v umení XX. storočia (Ju. B. Borevjev a M. P. Starecká), 6. Marxisticko-leninská koncepcia osobnosti a formovanie nového človeka v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti (E. V. Osipová).

Autor prvej kapitoly vychádza pri charakteristike problému človeka v súčasnej buržoáznej filozofii z prijatého (v sovietskej filozofickej literatúre) členenia na dve základné orientácie — antropologizmus a scientizmus. Hneď však upozorňuje, že toto členenie nie je absolútne, pretože niektoré koncepcie podľa takéhoto princípu klasifikovať nemôžeme (napr. Dewey, Husserl). Zároveň zdôrazňuje, že aj u stúpencov pragmatizmu a neopozitivismu vzniká svojrázne трактование problému človeka, aj keď nie v takej otvorenej a priamej podobe ako napr. v existencializme.

Pozitivistickú orientáciu v трактованí človeka konfrontuje autor s iracionalistickými antropologickými teóriami; v rámci nich vyzdvihuje predovšetkým existencializmus, ale zároveň správne upozorňuje na kritikov tohto prúdu z radov samých buržoázných filozofov, a to aj antropologicky

orientovaných. Ukazuje na to, že v súčasnosti významnejšie miesto v rámci antropologickej orientácie zaujíma filozofická antropológia, pretože nie je tak krajne iracionalisticky zameraná a usiluje sa oprieť o poznatky súčasnej buržoáznej vedy. Ďalej stručne charakterizuje súčasných predstaviteľov teologickej línie, pričom odhaľuje neudržateľnosť náboženského traktovania humanizmu.

Pri hodnotení základných variantov traktovania človeka v rámci súčasnej buržoáznej filozofie sa autorovi podarilo vystihnúť ich spoločnú slabinu — absenciu vedeckého metodologického skúmania problémov, pohľad neprekračujúci úzky rámec buržoázných vzťahov.

Druhá kapitola je venovaná analýze názorov jedného z vedúcich predstaviteľov súčasnej buržoáznej sociológie M. Webera. Autorka berie do úvahy jednak to, že problém človeka stál v centre Weberovej pozornosti, jednak fakt, že práce Webera výrazne ovplyvnili západné sociologické a sociálno-filozofické myslenie (medzi iným aj existencializmus a frankfurtskú školu.) Poslednú skutočnosť zdôvodňuje autorka predovšetkým tým, že Weber vedel preniknúť do boľavých problémov kapitalistickej spoločnosti, vedel ukázať tragiku postavenia človeka v rámci kapitalistickej civilizácie, ako aj osud tejto civilizácie.

Z hľadiska marxistických kritikov púta Weber pozornosť aj preto, že jeho koncepcia je veľmi protirečivá. Autorka na základe podrobnej analýzy Weberovho traktovania človeka v systéme kapitalistických spoločenských vzťahov dokazuje, že nemecký sociológ na jednej strane zachytil celý rad antinómií v postavení človeka v buržoáznej spoločnosti, na druhej strane ich však nedokázal riešiť.

Autor tretej kapitoly vychádza z faktu, že v rámci kritiky buržoáznej civilizácie a buržoázneho individua-

lizmu, ktorá sa rozvinula zhruba od polovice minulého storočia, ostro proti sebe vystupujú dve línie: jednu predstavuje vedecký komunizmus Marxa a Engelsa, ideológia komunistických a robotníckych strán; druhú — rozličné verzie samokritiky kapitalistickej civilizácie a kultúry Západu vôbec. Podľa autorovej mienky práve tejto druhej línie, t. j. formám a špecifikum odrazu spomenutej krízy, ako ju zachycuje nemarxistická literatúra, je z hľadiska teórie vedeckého komunizmu venovaná zatiaľ malá pozornosť.

Autor načrtáva obraz evolúcie koncepcie človeka v buržoázných teóriách prvej polovice 20. stor., pričom berie do úvahy aj reflexiu tohto procesu v literatúre a umení. Z metodologického hľadiska ide o istú mieru o netradičný prístup (sledovanie evolúcie koncepcie človeka na základe paradigmy naznačenej Nietzscheho ideou o dvoch počiatkoch ľudskej kultúry — dionýzovského, t. j. neosobného a antiindividualistického, a apólonovského, t. j. vyhotene osobnostného), čo privádza autora k zaujímavým záverom a pohľadom na štruktúru a vzájomné súvislosti koncepcií človeka v súčasnej buržoáznej filozofii. Samé závery núkajú však možnosť hlbšej analýzy (napr. v súvislostiach s konštatovaním, že kritika existencializmu prebehla aj zo strany „ľavicovo-radikálnej“ neomarxistickej opozície štátnomonopolistického kapitalizmu, predovšetkým predstaviteľovi frankfurtskej školy by sa žiadalo ukázať jednak na nedôslednosť tejto kritiky, jej obmedzenosť, a jednak na to, že niektoré prvky existencializmu sa uplatnili aj v samej „kritickej teórii“ frankfurtskej školy) a nemali by preto ujsť pozornosti marxistických kritikov buržoázných koncepcií človeka.

Vo štvrtej kapitole sa autor zameriava na analýzu a kritiku konkrétnych sociálno-psychologických typov, ako ich podáva buržoázna typológia.

Ide o tri základné portréty — konformistu, odpadlíka a fanatika. Autor si kladie otázky, ako tieto portréty vznikli, či odrážajú nejaké reálne procesy kapitalistického sveta, alebo sú výsledkom nejakej umelej personifikácie. Na základe konkrétneho-historického prístupu autor vyvodzuje, že tieto typy zrodila sama buržoázna skutočnosť. Ukazuje však zároveň na odlišnú interpretáciu typov osobností u západných autorov a v marxistickej literatúre. Na rozdiel od marxistického prístupu buržoázna sociológia, ignorujú konkrétne-historický prístup, charakterizuje tieto typy jednostranne a tendenčne. Z toho potom vyplýva, ako dokazuje autor, subjektivistická zainteresovanosť buržoázných ideológov len na určitom type (na konformistovi), ktorý akoby predstavoval oporu kapitalistickej spoločnosti. Ostatné typy sú vraj pre túto spoločnosť nebezpečné.

Autor prichádza k závažným результатам: Jednotlivé sociálno-psychologické typy sú v skutočnosti výrazom rozličných svetonázorových a ideologických orientácií. V nich sú skryté nielen tie či oné očakávania, mentalita, ale aj konkrétne, triedne orientované predstavy a ciele. To znamená, že v buržoáznej literatúre zďaleka nie sú vykreslené v realnosti. Druhým výsledkom autora je vlastne otázka: Je možné redukovat' rôznorodosť ľudských typov k tomu registru, ako ho uvádza buržoázna sociológia? Najzávažnejším výsledkom autorovej analýzy buržoáznej typológie je, že v nej chýba typ osobnosti-revolucionára, čo svedčí o triednej ohraničenosti a tendenčnosti buržoázných výskumov v tejto oblasti.

Autori piatej kapitoly si zvolili za predmet svojho skúmania postavenie osobnosti v buržoáznom umení 20. stor. Konštatujú, že práve v umení, viac ako vo filozofických koncepciách, sa odrážajú všetky problémy a rozpo-

ry ľudskej existencie, ako ich produkuje kapitalizmus. Umenie podľa nich disponuje prostriedkami, pomocou ktorých možno zachytiť tie všeobecné tendencie a procesy formovania, bytia a životnej činnosti osobnosti, ktoré by nebolo možné inak plne odhaliť.

Autori sa sústreďujú na jeden z invariantov rozličných prúdov buržoázneho umenia 20. stor. — na modernizmus. Analyzujú jednotlivé prúdy modernizmu z toho hľadiska, ako svojráznym spôsobom zachycujú vzťah človeka a sveta. Podľa ich mienky „...mnohohvariantnosť odpovedí, príbuzných, pokiaľ ide o svetonázorovú orientáciu, ale krajne jednostranných (a tým podobných pri všetkej rôznorodosti), svedčí o tom, že modernizmus ako umelecký smer buržoázneho umenia sa nachádza na periférii podstatnejšieho procesu — hľadania a harmónie osobnosti a spoločnosti“. (s. 202)

Modernizmus konfrontujú autori s realistickým umením v buržoáznej spoločnosti, ktoré podľa nich prináša mnoho nového k poznaniu človeka, zmyslu jeho života (potvrdenie človeka ako vyššej hodnoty, akcentovanie jeho pocitu zodpovednosti pred históriou, hľadanie možností a spôsobov prekonania rozdelenia ľudí). Sovietski teoretici prichádzajú k záveru, že realistické umenie pokrokových buržoázných umelcov sa významne usiluje prispieť k poľudšteniu osobnosti vo svete a podporiť tak ideu humanizmu, ale nedokáže prekonať známu slabinu — neukazuje východisko zo zložitých sociálnych a osobnostných protirečení, s ktorými sa stretávajú jednotliví hrdinovia ich diel.

Do protikladu k uvedeným smerom kladú autori socialistický realizmus ako výraz sociálnej aktívnej a zaangažovanej osobnosti, vedomej si vlastnej hodnoty a demonštrujú ho na dielach najvýznamnejších sovietskych umelcov a spisovateľov 20. stor.

Monografiu uzatvára štúdia, ktorá je vlastne odpoveďou na problémy osobnosti a jej postavenia v spoločnosti, ktoré boli v buržoázných teóriách mnohokrát aj nastolené, ale neboli riešené. Autorka najskôr načrtáva Marxovu koncepciu človeka, ako aj Leninov prínos k tejto problematike. Zároveň ukazuje na tie momenty, v ktorých sa súčasní kritici marxizmu usilovali túto koncepciu napadnúť a deformovať. Naznačuje tiež niektoré smery a problémy, ktoré je nevyhnutné rozpracovať v rámci marxistickej koncepcie človeka, pretože, ako správne konštatuje: „Záujem o problém človeka nevnutili marxistom buržoázni filozofi a revizionisti. Je vyvolaný v prvom rade zvláštnosťami terajšej etapy socialistickej a komunistickej výstavby, úlohami výchovy všestranne

rozvinutej harmonickej osobnosti, formovania nových, komunistických vzťahov medzi ľuďmi...“ [s. 244]

Vcelku možno konštatovať, že autorom sa podarilo splniť cieľ, ako ho formulovali v úvode práce — kriticky analyzovať najzávažnejšie koncepcie človeka v rámci buržoázných teórií a ukázať tiež na ich sociálno-politický kontext. Pritom treba vyzdvihnúť nekonvenčný, netradičný prístup k danej problematike, čo môže aj pre budúce skúmanie v tejto oblasti priniesť nové podnety a nové inšpirácie v záujme dôslednej a adekvátnej kritiky súčasnej buržoáznej filozofie a sociológie. Práca však môže byť využitá aj z hľadiska komplexného skúmania problému človeka v rámci marxizmu-leninizmu samého.

Dagmara Smreková